

Zasada równości szans w projektach PO RPW

idea zmiany

Spis treści

Wstęp	3
I. Zasada równości szans i niedyskryminacji.....	4
II.1 Dyskryminacja i jej rodzaje	4
II.2 Równość szans – podstawy prawne	5
II.3 Płeć biologiczna (<i>sex</i>) i płeć kulturowa (<i>gender</i>)	6
II.4 Niepełnosprawność	6
II.5 Równość szans w PO RPW.....	7
II. Działania równościowe w projektach PO RPW.....	10
III.1 Infrastruktura budynku i otoczenia	12
III.2 Promocja.....	14
III.3 Transport	16
III.4 Turystyka	18
III.5 Trasy rowerowe.....	19
III.6 Organizacja spotkań i szkoleń.....	19
III. Dodatkowe informacje	22
IV.1 Lista organizacji zajmujących się równością szans.....	22
IV.2 Spis publikacji	23
IV.3 Przydatne strony internetowe	23

Publikacja powstała w ramach badania ewaluacyjnego „Zasada równości szans w Programie Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007-2013” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej

Opracowanie broszury: Idea Zmiany

Zdjęcie na okładce ze strony: <http://www.bromakin.co.uk/files/imagecache/detail/files/tandem.jpg>

Wstęp

W życiu każdej osoby pojawiają się chwile mniejszych lub większych ograniczeń. Nie trzeba być osobą niepełnosprawną, korzystającą z wózka inwalidzkiego, żeby docenić brak barier architektonicznych – wystarczy podróżować z dwójką małych dzieci, wózkiem i po drodze próbować zrobić zakupy. Wystarczy złamać nogę i przez kilka tygodni poruszać się o kulach. Nawet to, co w danym momencie jest dla nas łatwo dostępne, za kilka lat może stać się barierą trudną do pokonania. Dlatego **przestrzeganie zasady równości szans leży w interesie nie tylko poszczególnych grup społecznych, ale praktycznie – każdej i każdego z nas.**

Dlaczego jeszcze warto zadbać o równość szans w projektach infrastrukturalnych, transportowych czy promocyjnych? Doświadczenia zachodnie uczą, że stosowanie się do zasad projektowania uniwersalnego, a więc troska o zapewnienie dostępności obiektu/produktu każdej osobie, bez względu na jej płeć, wiek czy niepełnosprawność, jest także **opłacalne i efektywne**. M.in.: obniża nakłady państwa na opiekę instytucjonalną dla osób z niepełnosprawnościami, rozwija rynek konsumencki – więcej osób może korzystać z jego oferty¹, redukuje koszty związane z wypadkami, a także poprawia wizerunek firm i instytucji. I wreszcie – zasada równości szans stanowi **wymóg prawny**. Realizowanie inwestycji zgodnie z jej wytycznymi jest zatem działaniem obligatoryjnym.

Zasada równości szans ma szczególne znaczenie dla projektów PO RPW. Osoby niepełnosprawne stanowią 16,3%² polskiego społeczeństwa. W województwach objętych PO RPW statystyka wygląda następująco:

- warmińsko-mazurskie – 16,6%
- podlaskie – 14,6%
- **lubelskie – 20,3% - najwyższy wskaźnik w kraju**
- świętokrzyskie – 15,5%
- podkarpackie – 16,9%

Oznacza to, że np. w województwie lubelskim aż co 5 osoba może doświadczać trudności związanych z barierami w korzystaniu z obiektów czy usług użyteczności publicznej. Według prognoz demograficznych, w ciągu najbliższych 20 lat, w naszym kraju znacząco wzrośnie liczba osób w wieku poprodukcyjnym³. Wyraźna korelacja między wiekiem a trudnościami w funkcjonowaniu każe traktować kwestię dostępności przestrzeni jako kluczową dla utrzymania aktywności starzejącej się części społeczeństwa.

---

¹ Przeprowadzone przez niemieckie Ministerstwo Pracy studium dostępności w przemyśle turystycznym wskazuje m.in., że aż 48% osób z niepełnosprawnością ruchową podróżowałoby częściej, gdyby usługa była bardziej dostępna, a aż 62% osób zapłaciłoby więcej za usługi dla nich dostępne. Por.: *Built for All. Reference manual*, Luxembourg 2006, str. 14.

² *Stan zdrowia ludności Polski w przekroju terytorialnym w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2007.

³ Por.: *Prognoza ludności na lata 2008-2035*, GUS, Warszawa 2009.

I. Zasada równości szans i niedyskryminacji

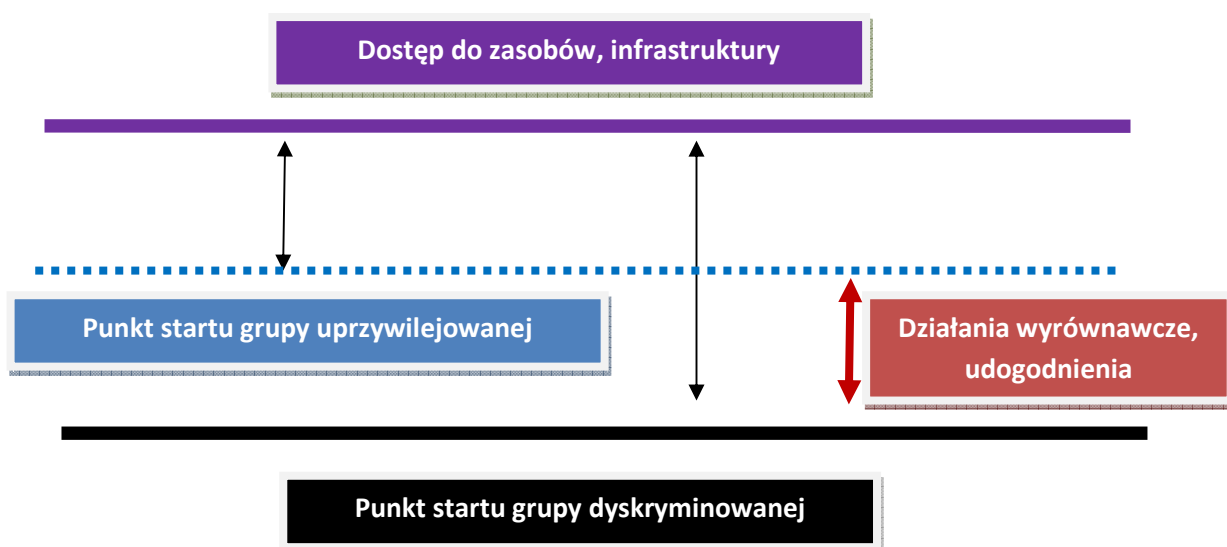
Zasada równości szans w prawie i dokumentach strategicznych Unii Europejskiej opiera się na dwóch filarach:

1. **zasadzie równego traktowania i niedyskryminacji**,
2. **obowiązku** planowania konkretnych działań wyrównawczych, gdy stwierdzamy, że jakaś grupa społeczna doświadcza nierówności lub specyficznych barier dostępu, które mogą powodować wykluczenie społeczne.

Dbanie o równość szans to przede wszystkim aktywne działanie i planowanie rozwiązań przyczyniających się do zmniejszania barier, których doświadczają różne grupy społeczne w swobodnym dostępie do dóbr, usług, informacji i infrastruktury.

Przeciwdziałanie dyskryminacji nie opiera się jedynie na zaniechaniu dyskryminacji – prewencji! To przede wszystkim aktywne działanie – interwencja. Lekarska maksyma „po pierwsze nie szkodzić”, to zdecydowanie za mało.

Mechanizm wyrównywania szans

II.1 Dyskryminacja i jej rodzaje

Cała filozofia, prawo i strategie związane z równością szans, powstały przede wszystkim dlatego, że istnieje dyskryminacja. Dyskryminacja (*łac. discriminatio – rozróżnienie*) polega na nierównym, gorszym traktowaniu osób ze względu na przynależność do jakiejś grupy. Dyskryminacja bazuje na uprzedzeniach wobec danej grupy. Na dyskryminację możemy patrzeć z kilku perspektyw.

Poziom indywidualny to sytuacja, w której dana osoba doświadcza dyskryminacji, bądź też czuje się dyskryminowana. Rodzajem doświadczania dyskryminacji na poziomie indywidualnym jest np. molestowanie seksualne, bądź odmowa zatrudnienia z powodu płci czy niepełnosprawności.

Poziom instytucjonalny to takie praktyki instytucji – niekoniecznie oficjalne i ogłoszone – które w efekcie utrudniają korzystanie z zasobów i usług, należących się każdemu obywatelowi/obywatelce. Przykładem są bariery architektoniczne dla osób niepełnosprawnych, czy utrudniony dostęp do informacji – brak syntezatorów mowy i/lub tłumacza języka migowego na stronach internetowych urzędów publicznych.

Poziom strukturalny to całość systemu społeczno-prawno-ekonomicznego, który poprzez swoje struktury, prawo, praktyki nie uwzględnia potrzeb wszystkich osób. Skutkiem dyskryminacji strukturalnej jest wykluczenie społeczne.

II.2 Równość szans – podstawy prawne

Prawo UE zabrania **dyskryminacji ze względu na płeć, wiek, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, orientację seksualną** (art.10 Traktatu o funkcjonowaniu UE).

Traktat równocześnie zobowiązuje, aby UE we wszystkich swych działaniach i politykach zmierzała do **zniesienia nierówności** oraz **wspierania równości kobiet i mężczyzn**. Przepis ten wyraża zasadę *gender mainstreaming*, która nakłada obowiązek analizy wszelkich działań i polityk prowadzonych przez UE z perspektywy płci i analizowania czy w równym stopniu korzystają z nich kobiety i mężczyźni.

Niezwykle istotne znaczenie dla wyrównywania szans kobiet i mężczyzn w praktyce ma ust. 4 art. 157 Traktatu o funkcjonowaniu UE, który stanowi, że „zasada równości traktowania nie stoi na przeszkodzie w utrzymywaniu lub wprowadzaniu przez państwa członkowskie specyficznych korzyści dla osób należących do płci niedoreprezentowanej w celu ułatwienia im wykonywania działalności

zawodowej bądź zapobiegania niekorzystnym sytuacjom w karierze zawodowej i ich kompensowania”. Jest to wyraźne otwarcie na kwoty i inne sposoby preferencyjnego traktowania w zatrudnieniu, czyli na stosowanie środków tzw. uprzywilejowania wyrównawczego.

Zgodnie z Komunikatem KE „**Niedyskryminacja i równość szans: odnowione zobowiązanie**”: *Faktyczne wyrównywanie szans i przeciwdziałanie dyskryminacji polega zarówno na skuteczniejszym przestrzeganiu prawa, jak i stosowaniu narzędzi politycznych*”:

1. **podnoszenie świadomości** [w zakresie dyskryminacji, przepisów dot. równego traktowania etc.– przyp. aut.],
2. **wprowadzanie polityki równości do głównego nurtu** działań w każdym obszarze (*equality mainstreaming*),
3. **zbieranie i analizowanie danych** [dotyczących faktycznego położenia grup narażonych na dyskryminację, mające na celu oszacowanie skali zjawiska dyskryminacji i ocenę postępów – przyp. aut.],
4. **stosowanie konkretnych działań wyrównawczych** (*positive actions*).

Dla PO RPW istotne są dwa rozporządzenie:

- Rozporządzenie Rady Europejskiej (WE) nr 1083/2006 oraz
- Rozporządzenie Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1080/2006

Dokumenty te precyzują sposób zarządzania i wdrażania PO RPW i uznają zasadę równości szans jako horyzontalną, a politykę *gender mainstreaming* za obowiązkową na każdym etapie wdrażania funduszy strukturalnych. Zatem w PO RPW równość szans analizujemy przede wszystkim w kontekście płci i niepełnosprawności.

II.3 Płeć biologiczna (*sex*) i płeć kulturowa (*gender*)

Płeć w kontekście równości szans rozumiana jest głównie w perspektywie społeczno-kulturowej, która określana jest w języku angielskim pojęciem **gender**, w odróżnieniu od **płci biologicznej (*sex*)**. Odnosi się ona do postrzegania roli kobiet i mężczyzn w społeczeństwie oraz relacji między nimi (np. w kulturze patriarchalnej mężczyznom przypisuje się władzę i umiejętności matematyczne, a od kobiet oczekuje się podporządkowania, posłuszeństwa i dostosowania oraz zainteresowań humanistycznych).

II.4 Niepełnosprawność

Nie istnieje jedna powszechnie obowiązująca definicja niepełnosprawności. Jest to określenie płynne i różnie interpretowane przez rozmaite instytucje. W kontekście równości szans rozumienie niepełnosprawności oddaje definicja Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ:

niepełnosprawność powstaje **w wyniku interakcji pomiędzy osobami z dysfunkcjami a barierami środowiskowymi i wynikającymi z postaw ludzkich, będącej przeszkodą dla pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, na równych zasadach z innymi obywatelami.**⁴

⁴ Tekst Konwencji: www.niepelnosprawni.gov.pl/dokumenty-organizacji-narodow-zj/konwencja-o-prawach/

Taka definicja jest odzwierciedleniem interaktywnego modelu niepełnosprawności⁵, w którym usuwanie problemów związanych z niepełnosprawnością polega na dokonywaniu zmian sposobów wzajemnego oddziaływania jednostki i otoczenia. Inaczej niż w medycznym modelu niepełnosprawności **nie naprawiamy jednostki, ale dostosowujemy otoczenie.**

Stereotypowo z niepełnosprawnością kojarzą się przede wszystkim osoby niepełnosprawne ruchowo. Należy jednak pamiętać, że istnieje wiele rodzajów niepełnosprawności. **Planując objekty i rozwiązania, które powinny być dostępne dla wszystkich osób, nie można zapominać o osobach z innymi niepełnosprawnościami niż ruchowa.**

W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że w wymienionych grupach kobiety stanowią w Polsce większość: 52,9% osób niepełnosprawnych.⁶ W małżeństwach posiadających dzieci, obciążenie opieką kobiet jest ponad 3,8 razy większe niż mężczyzn.⁷

W krajach Unii Europejskiej około 15% populacji to osoby niepełnosprawne. W Polsce żyje 6,2 mln osób z niepełnosprawnościami, co stanowi 16,3% ludności kraju. Oznacza to, że **co szósty mieszkaniec naszego kraju jest osobą niepełnosprawną lub za taką się uważa.**

Struktura osób z niepełnosprawnością w wieku produkcyjnym według stopnia niepełnosprawności wynosi: 41,9% – lekki stopień, 39,6% – umiarkowany stopień, 18,5% – znaczny stopień.⁸

II.5 Równość szans w PO RPW

Idea równości szans w PO RPW będzie realizowana przede wszystkim poprzez uwzględnianie potrzeb różnorodnych grup oraz likwidację barier dostępności, których te grupy doświadczają.

Grupy, których potrzeby należy uwzględnić w projektach PO RPW:

1. Kobiety i mężczyźni
2. Kobiety i mężczyźni z niepełnosprawnościami (niepełnosprawność: ruchowa, wzrokowa, słuchowa, intelektualna)
3. Kobiety i mężczyźni w starszym wieku
4. Dzieci: chłopcy i dziewczynki
5. Osoby opiekujące się osobami zależnymi – osobami starszymi, z niepełnosprawnościami, dziećmi

⁵ Por. *Dostępna edukacja. Samorząd równych szans*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, str. 8.

⁶ Za: *Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe 2002 cz. I*, GUS, Warszawa 2003.

⁷ Za: *Kobiety w Polsce*, GUS, Warszawa 2007.

⁸ Dane GUS, II kwartał 2008.

W kontekście PO RPW *gender* będzie się przejawiać w takich wymiarach jak na przykład:

- Zróżnicowane wzorce podróŜowania kobiet i męŜczyzn
- RóŜnice między kobietami i męŜczyznami w podejściu do kwestii bezpieczeŃstwa
- Bariery przedsiębiorczości dla kobiet
- Nowy model rodzicielstwa – aktywniejsza rola ojca, zwaŃszcza wśród młodych męŜczyzn – i potrzeby infrastrukturalne związane z opieką nad dziećmi – np. montowanie przewijaków takŜe w toaletach, z których korzystają ojcowie
- Posługiwanie się w materiałach promocyjnych (nie)stereotypowymi wizerunkami kobiet i męŜczyzn
- Dostęp do Internetu i wykorzystanie nowych technologii wśród kobiet i męŜczyzn

Główne bariery dostępu ze względu na rodzaj niepełnosprawności**Osoby z niepełnosprawnością ruchową (w tym osoby poruszające się na wózkach)**

- różnica poziomów: między jezdnią a podłogą pojazdu, między poziomem jezdni a poziomem chodnika (wysoki krawężnik), poziomem chodnika a poziomem podłogi budynku (stopień), między poziomami pięt w budynku (schody)
- zbyt wąskie przejścia, drzwi
- zbyt mała przestrzeń uniemoŜliwiająca obrót na wózku
- drzwi otwierane „na zewnątrz”
- nierówności powierzchni chodnika, ulicy
- informacje umieszczane zbyt wysoko, znacznie powyŜej linii wzroku osoby siedzącej na wózku
- śliska nawierzchnia
- brak lub nieczytelna informacja o różnicach poziomów

Osoby z niepełnosprawnością wzroku

- informacje niedostosowane do moŜliwości percepcyjnych (brak komunikatów, instrukcji, formularzy w alfabecie Braille'a, na nośnikach CD, DVD i innych)
- brak komunikatów dotykowych i/lub dźwiękowych ułatwiających orientację w przestrzeni (np. zmiana faktury nawierzchni dróg - inny dźwięk)
- niewyraźne, mało kontrastowe oznakowania
- złe (zbyt jasne lub zbyt ciemne) oświetlenie

Osoby z niepełnosprawnością słucho

- informacje niedostosowane do moŜliwości percepcyjnych (brak komunikatów w języku migowym lub w formie wizualnej)
- systemy informacyjne i alarmowe wykorzystujące jedynie sygnał dźwiękowy

Osoby z niepełnosprawnością poznawczą

- zbyt skomplikowane napisy, informacje
- niejednoznaczne, niekonsekwentne oznaczenia
- trudności w lokalizacji poszczególnych części budynku
- trudności w obsłudze urządzeń (np. automaty biletowe)

Obecność – dostępność – bezpieczeństwo

Realizację zasady równości szans w PO RPW ułatwi przyjęcie kryteriów, których spełnienie będzie gwarancją realizacji tej zasady. Kryteria te to: obecność, dostępność i bezpieczeństwo:

- 1. Obecność** – identyfikowanie, konsultowanie oraz włączanie potrzeb różnych grup odbiorców w analizę problemu i planowanie działań, produktów oraz ich promocję.
- 2. Dostępność** – zapewnienie możliwości jak najbardziej samodzielnego korzystania z przestrzeni i infrastruktury publicznej oraz produktów.
- 3. Bezpieczeństwo** – wprowadzanie rozwiązań zwiększających bezpieczeństwo fizyczne i psychologiczne. Kryterium bezpieczeństwa jest najczęściej możliwe do spełnienia, jeżeli wcześniej uwzględniono w planowaniu działań kryteria obecności (świadomość potrzeb) oraz dostępności (zaplanowanie odpowiednich rozwiązań).

Inspiracją i podstawą do przyjęcia kryteriów dla wdrażania i przestrzegania zasady równości szans w projektach PO RPW jest koncepcja projektowania uniwersalnego.⁹ Według niego projektowanie uniwersalne to:

projektowanie produktów i otoczenia tak, aby nadawały się do użytku przez wszystkich ludzi, w możliwie największym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalnego projektu.¹⁰

Europejskie podejście do projektowania uniwersalnego opiera się na następujących zasadach:

- 1. Celem jest zaprojektowanie otoczenia, które jest wygodne, bezpieczne i przyjemne w użytkowaniu dla każdego, w tym dla osób z niepełnosprawnościami.**
- 2. Zasady projektowania dla wszystkich odrzucają podział ludzi na sprawnych i niesprawnych fizycznie.**
- 3. Projektowanie dla wszystkich zakłada dodatkowe ulepszenia tam, gdzie to jest konieczne.¹¹**

Upewniając się, czy nasz projekt jest równościowy, sprawdzamy czy planowane działania uwzględniają potrzeby danej grupy.

---

⁹ Autorem terminu *Universal Design* (projektowanie uniwersalne) jest amerykański architekt Ronald Mace.

¹⁰ Cyt. za: *Wprowadzenie do koncepcji Universal Design*, publikacja w ramach projektu „To Project Friendly and Usefully”, www.profuse.it, str. 1.

¹¹ Tłum. za: *European Concept for Accessibility Technical Assistance Manual*, Luxembourg 2003, str. 14.

II. Działania równościowe w projektach PO RPW

W tej części zestawione zostały listy przykładowych działań dla obszarów interwencji PO RPW uwzględniające 3 kryteria: obecność, dostępność i bezpieczeństwo.

Spełnienie kryterium obecności stanowi punkt wyjścia do dalszej pracy projektowej. Dlatego działania podjęte na tym etapie będą wspólne dla wszystkich obszarów. Zagwarantowanie obecności danej grupy w projekcie polega w pierwszym kroku na uświadomieniu sobie i rozpoznaniu różnorodności potrzeb osób, które będą odbiorcami i odbiorczyniami produktów projektu. Przypomnijmy, że zadbamy o to identyfikując, konsultując i włączając potrzeby tych grup w analizę problemu i planowanie działań, produktów i promocję. Poniżej znajdują się narzędzia projektowe możliwe do zastosowania niezależnie od typu przedsięwzięcia.

JAK ZADBAĆ O OBECNOŚĆ?

1. **Zbieraj dane i informacje** – dla trafnej identyfikacji potrzeb i rozpoznania kontekstu podejmowanych działań zbieraj dane uwzględniające podział na płeć i niepełnosprawność oraz inne wymiary istotne dla PO RPW. Segregowanie danych wynika ze strategii *gender mainstreaming*, a zatem istotne jest włączenie perspektywy kobiet i mężczyzn w główny nurt na każdym etapie działania: planowania, realizacji i monitoringu. Brak takich danych uniemożliwia precyzyjne zaplanowanie równościowych działań i skutkuje niewidocznością ważnych, równościowych kwestii. Dopóki planowanie działań będzie się opierać na wyobrażeniu „idealnego użytkownika”, tak długo rozwiązania nie będą dostępne dla każdej osoby.
2. **Przeprowadzaj analizę równościową** – zanalizuj zgromadzone dane, na ich podstawie przyjrzyj się sytuacji różnych grup osób – kobiet i mężczyzn, z niepełnosprawnościami, ludzi starszych, dzieci. Jakie rozwiązania są im potrzebne? Co ułatwi, albo uczyni możliwym korzystanie przez nich z rezultatów projektu? Jaki wpływ na ich sytuację będzie miała dana inwestycja?
3. **Ustalaj równościowe cele i wskaźniki** – na podstawie analizy sformułuj cele i określaj wskaźniki, które, poprzez realizację swojego projektu, chcesz osiągnąć w przełamywaniu rozpoznanych barier i nierówności. Jak zwiększy się udział grup do tej pory marginalizowanych w korzystaniu z usług/infrastruktury? Jaka będzie wartość dodana działań równościowych?

Poniższa lista powstała w wyniku badań, które pokazały, że inne jest definiowanie podróży przez kobiety i mężczyzn, a w związku z tym różne są potrzeby tych grup. W związku z płcią kulturową i rolami płci, kobiety podróżują częściej i na krótkich odcinkach (dowóz dzieci do przedszkoli, praca, zakupy), mężczyźni spędzają więcej czasu na dojazdach do pracy, ale są to dłuższe odcinki, niewymagające przesiadek.

Przykład analizy kwestii *gender* w projekcie dotyczącym transportu miejskiego:

– Czy projekt identyfikuje osobno mężczyzn i kobiety jako użytkowników i użytkowniczki transportu?

- Czy dane dotyczące sytuacji wyjściowej są zbierane i analizowane z perspektywy płci: ról pełnionych przez kobiety i mężczyzn (gender) i realizacji tych ról w przestrzeni miejskiej i użyciu transportu?
- Czy projekt uwzględnia analizę płci i wprowadza komponenty albo wskaźniki transportu odnoszące się do kwestii płci?
- Czy projekt posiada wskaźniki, które mierzą wpływ działań transportowych na płeć i ewalują efektywność komponentu/wskaźników dotyczących kwestii płci?
- Czy plany są oparte na lokalnych warunkach i specyficznych lokalnych potrzebach kobiet, mężczyzn, osób młodych, starszych oraz z niepełnosprawnościami? Czy korzysta się z dobrych praktyk/rozwiązań/wniosków zastosowanych w innych krajach?
- Czy kwestia mobilności i dostępu osób nie będących kierowcami, z których większość stanowią kobiety i osoby starsze, została rozważona? Czy uniknięto planów, polityk i praktyki inwestycyjnej, w których faworyzowany jest transport samochodowy?
- Czy zostało zapewnione uczestnictwo różnych grup osób korzystających z transportu w procesach planowania i podejmowania decyzji?¹²

4. **Prowadź konsultacje z organizacjami** – rozwiązania wzmacniające realizację zasadę równości szans powinny uwzględniać etap konsultacji i doradztwa ze strony wyspecjalizowanych organizacji pozarządowych – to tam jest kluczowa wiedza, zaangażowanie i pomysły na równościowe rozwiązania. Powołaj, jeśli to możliwe, konsultanta/konsultantkę ds. równości z zadaniem monitorowania i analizowania rozwiązań projektowych pod kątem dostępności dla kobiet i mężczyzn, w tym osób niepełnosprawnych. Patrz: Lista organizacji, s. 21.
5. **Twórz adekwatne zapisy w Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia** – nawet najlepiej zaprojektowane rozwiązania równościowe nie powiodą się bez prawidłowego wdrożenia. Dołącz do SIWZ zapisy, które zobligują podwykonawców do uwzględnienia równości szans. Zapisy muszą być jak najbardziej precyzyjne (nie tylko deklaratywne) i odwoływać się do konkretnych kategorii, np. proponowanych wymiarów: obecności, dostępności, bezpieczeństwa.
6. **Prowadź równościową promocję** – upewnij się, że działania reklamowe prowadzone są w niewykluczający sposób, tzn. kierowane są do różnych grup społecznych, uwzględniając specyfikę ich komunikacji (np. lektor języka migowego w spocie TV, stosowanie alfabetu Braille’a w wydawnictwach drukowanych, dostosowana strona WWW etc.) i rozpowszechniane różnymi kanałami. Więcej na s. 13.
7. **Zapewnij środki finansowe** – zabezpiecz w budżecie projektu środki na pokrycie działań równościowych (w tym promocji), monitoruj wydatkowanie pieniędzy zgodnie z przyjętymi priorytetami równościowymi.

¹² Za: *Gender and Urban Transport: Smart and Affordable*, Eschborn 2007, str. 34:
[www.itdp.org/documents/7aGenderUT\(Sept\)300.pdf](http://www.itdp.org/documents/7aGenderUT(Sept)300.pdf)

8. **Wzmocnij monitorowanie i audyt** – jak podkreślają liczne badania, uwzględnienie perspektywy projektowania uniwersalnego jest zdecydowanie tańsze na etapie planowania rozwiązań, a nie podczas modernizacji już istniejących.

Przykład monitorowania równości – audyt architektoniczny

Równościowy audyt polega na ocenie dostępności i bezpieczeństwa budynku dla potrzeb kobiet, mężczyzn, dzieci, w tym osób o różnym rodzaju i stopniu niepełnosprawności. Sprawdzamy:

1. Jaka jest dostępność budynku/budynków, w tym przystosowanie ciągów komunikacji poziomej i pionowej, toalet, pomieszczeń WC oraz innych pomieszczeń ogólnie dostępnych?
2. Jaka jest dostępność otoczenia budynku/budynków, w tym parkingów oraz ciągów komunikacyjnych w obrębie otoczenia?
3. Jaka jest dostępność wizualnego i dotykowego systemu oznaczeń pomieszczeń oraz ciągów komunikacyjnych?
4. Jakie podjęto działania w celu zwiększenia dostępności budynku lub poszczególnych jego pomieszczeń?
5. Jakie wykonano oznaczenia dotykowe dla potrzeb osób z dysfunkcjami wzroku?
6. Czy przeprowadzono analizę i ocenę planów architektonicznych związanych z remontem i aranżacją budynku, poszczególnych pomieszczeń, jak również otoczenia obiektu wraz z przedstawieniem rekomendacji potrzebnych zmian, pod kątem zwiększenia dostępności dla potrzeb osób o różnym rodzaju i stopniu niepełnosprawności?
7. Czy zastosowane materiały zapewniają bezpieczeństwo (antypoślizgowa glazura)?¹³

III.1 Infrastruktura budynku i otoczenia¹⁴

OTOCZENIE

- **parking** najlepiej usytuuj blisko wejścia do budynku,
- zapewnij osobne miejsca dla osób z niepełnosprawnością, żeby miały do pokonania jak najkrótszy odcinek do wejścia,
- dobrze go oświetl – ułatwi to dostęp dla osób z ograniczonymi możliwościami poruszania się i zwiększy bezpieczeństwo w porach wieczornych
- stosuj punkty charakterystyczne, np. rzeźby dla ułatwienia orientacji na dużych przestrzeniach.

WEJŚCIE

- spraw, żeby wejście do budynku było wyraźnie widoczne (np. od frontu oznacz je napisami)
- wykonaj podjazd
- zadbaj o szerokie wejście i szeroko (najlepiej automatycznie) otwierające się drzwi, które ułatwią przemieszczanie się osobom na wózkach, z wózkami, poruszającym się o kulach.

¹³ Za: <http://www.integracja.org/ledge/x/63027>

¹⁴ Kompletny, ilustrowany, opis rozwiązań technicznych, zgodnych z polskim prawem w publikacji Jolanty Budny *Dostosowanie budynków użyteczności publicznej. Teoria i narzędzia*: www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/17917

BUDYNEK

- jeżeli budynek jest piętrowy – zamontuj **windę**, odpowiednio dobraną do potrzeb osób z niepełnosprawnościami,
- sprawdź, czy ustawienia pomieszczeń zapewniają swobodę poruszania się wszystkim osobom,
- zastosuj antypoślizgową powierzchnię posadzki w obiekcie,
- upewnij się, że powierzchnia podłogi będzie wykonana z materiałów niepowodujących odblasków, i efektów oślepienia,
- zainstaluj systemy ułatwiające otwieranie w przypadku **drzwi** obsługiwanych manualnie,
- zastosuj pochylnie o prawidłowym kącie pochylenia wyposażone w poręcze i zadbaj o ich prawidłowy rozstaw,
- zapewnij **toalety** z szerokim wejściem, dostosowane do potrzeb osób poruszających się na wózkach,
- zadbaj o wypukłość przycisków uruchamiających spłuczki w toaletach tak, aby mogły z nich korzystać osoby niewidome i słabo widzące,
- w toaletach – męskich i damskich: wyznacz i przystosuj miejsca do przewijania dzieci oraz zamontuj umywalki na takim poziomie, żeby mogły z nich korzystać dzieci, zamontuj także odpowiednią ilość wieszaków i haczyków,
- zadbaj o to, żeby na terenie budynku nie było symboli religijnych, a jeżeli się pojawią, żeby reprezentowały różne systemy religijne.

OZNACZENIA I INFORMACJA

- stosuj łatwe do odczytania oznaczenia w postaci np. zmiany faktury nawierzchni, znaków kolorystycznych lub graficznych w pieszych ciągach komunikacyjnych, wskazujące na kierunek poruszania się i ułatwiające orientację w obiekcie,
- zainstaluj przeciwpożarowe sygnały ostrzegawcze, zarówno w formie głosowej, jak i wizualnej (istotne dla osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi),
- czytelnie oznacz drogi ewakuacyjne,
- podporządkuj określone strefy budynku jednemu kolorowi, co ułatwi ich identyfikację,
- zastosuj systemy naprowadzające do głównego wejścia do obiektu np. w postaci odmiennej faktury nawierzchni lub ścian,
- umieść pętle indukcyjne, ułatwiające osobom z niepełnosprawnością słuchu korzystanie z urządzeń wspomagających słyszenie,
- dubluj sygnały informacyjne: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy). Piktogramy i wypukłe oznaczenia powinny być pisane czcionką tzw. prostą, bezszeryfową, co ułatwia odczytanie dotykowe. Oznaczenia i piktogramy powinny być wieszane na jednej wysokości, w tym samym miejscu np. drzwi, żeby ułatwić orientację i odnalezienie ich.

III.2 Promocja

- **Ustalaj równościowe kryteria promocji i wymagaj ich od podwykonawców** – wypracuj i przyjmij równościowe kryteria, które muszą być spełnione w poszczególnych działaniach (reklamy, wydawnictwa, wydarzenia) prowadzonych w ramach kampanii promocyjnej, w tym m.in. zapewnienie obecności i dostępności oraz niestereotypowego przekazu. Wpisz je SIWZ i wymagaj od podwykonawców ich realizacji.
- **Pytaj, konsultuj, sprawdzaj** – zaproś do współpracy i poproś o opinię przedstawicieli i przedstawicielki różnych grup, tak aby zapewnić właściwą – niestereotypizującą – obecność oraz dostępność danego materiału, kampanii, etc.
- **Komunikuj równość** – strategia komunikacyjna powinna podkreślać wagę równości szans – w materiałach promocyjnych mogą znajdować się bezpośrednie odniesienia podkreślające wagę równości i różnorodności.
- **Wykorzystuj różnorodne, niestereotypowe wizerunki** – przedstawiaj osoby wywodzące się z różnych grup społecznych – kobiety i mężczyźni, osoby młode i starsze, osoby z niepełnosprawnościami, dzieci. Pamiętaj aby prezentować osoby w niestereotypowych i nietradycyjnych rolach, np. unikaj portretowania kobiet w sytuacjach pomocniczych i kuchennych, majsterkujących mężczyzn, osoby niepełnosprawne na wózku inwalidzkim w statycznych obrazach, niesamodzielne, np. w parku, nie uprawiające sportu itd.
- **Unikaj nieetycznych i niezgodnych z polityką UE form reklamowych – uprzedmiotawiających metafor, żartów i skojarzeń.**
- **Stosuj równościowy język** – używaj w kampanii promocyjnej żeńskich i męskich końcówek, włączającego, niedyskryminującego i niestygmatyzującego żadnej z grup języka (zrezygnuj z etykietujących określeń typu „inwalida”, stosuj właściwe rodzajowo określenia dla słów zapożyczonych np. *chairperson* lub *chairwoman*, a nie *chairman*, gdy chodzi o kobietę).
- Docieraj z kampanią do różnorodnych grup poprzez branżową prasę i media – istnieją media kierowane specjalnie do osób z niepełnosprawnościami, w których możesz również zamieszczać informacje i reklamy, żeby dotrzeć z przekazem do różnorodnych grup.

Główne media osób z niepełnosprawnościami

PRASA – zasięg ogólnopolski

Dla osób z różnymi niepełnosprawnościami:

– „BIFRON” (dwumiesięcznik) – Biuletyn Informacyjny Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych wyd. przez PFRON

– „INTEGRACJA” (dwumiesięcznik) – magazyn wydawany przez Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji

Dla osób niewidomych:

– „TYFLOŚWIAT” – (kwartalnik), wyd. Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego

– „BIT” (miesięcznik) Biuletyn Informacji Trakt, wyd. Fundacja „Trakt”

– „POCHODNIA” (miesięcznik, magazyn społeczny), wyd. Polski Związek Niewidomych

– „WIEDZA I MYŚL” (miesięcznik, internetowy) INTERNETOWY MIESIĘCZNIK TYFLOSPOŁECZNY

Dla osób niesłyszących:

„SŁYSZĘ” (dwumiesięcznik), wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Osób Niesłyszących i Niedosłyszących "Człowiek-Człowiekowi"

„ŚWIAT CISZY” (miesięcznik), wyd. Polski Związek Głuchych

Dla osób głuchoniewidomych:

„DŁONIE I SŁOWO” (kwartalnik), wyd. Towarzystwo Pomocy Głuchoniewidomych

STRONY INTERNETOWE

www.niepełnosprawni.pl (portal społecznościowy dla osób z niepełnosprawnościami)

www.onsi.pl (portal społecznościowy dla osób niesłyszących)

www.zakatek21.pl/ (portal rodziców i przyjaciół dzieci z zespołem Downa)

PROGRAMY W TELEWIZJI

„**POTRZEBNI**” – cykl programów o osobach niepełnosprawnych prowadzony przez Annę Dymną oraz ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego, emitowany w soboty, godz. 19.30, TVP Info.

„**INTEGRACJA**” – program informacyjny prowadzony przez Piotra Pawłowskiego w Polsat News, emitowany w soboty o godz. 15.45.

• Zadbaj o dostępność i bezpieczeństwo produktów reklamowych:**WWW**

Zbuduj stronę internetową spełniającą standardy dostępności zgodnie z wytycznymi World Wide Web Consortium – W3C zawartymi w dokumencie WCAG 2.0 – *Web Content Accessibility Guidelines 2.0*¹⁵, tak aby zapobiec wykluczeniu cyfrowemu i dyskryminacji informatycznej różnych grup społecznych. Oznacza to m.in., że:

- elementy dźwiękowe i wizualne powinny się uzupełniać,
- nie należy używać barw jako jedyne wyróżnika informacji, ale np. wielkość czcionki,
- należy oznaczyć język używany na stronie bądź jej fragmentach, jest to niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania urządzeń czytających tekst na stronach WWW,
- należy unikać stosowania tabel do opisu struktury strony; tabele powinny być przeznaczone do tworzenia np. zestawień czy podsumowań; dodatkowo powinny być prawidłowo opisane, aby urządzenia czytające mogły je prawidłowo przedstawić użytkownikom,
- informacje na stronach powinny być dostępne dla użytkowników nie korzystających z najnowszych technologii, np. języków skryptowych, wtyczek (ang. *plugins*),
- użytkownik powinien mieć możliwość wyłączenia lub zatrzymania animacji (jest to szczególnie istotne dla cierpiących na padaczkę); należy unikać stosowania elementów ruchomych, o ile nie jest to konieczne,
- obiekty osadzone w strukturze strony (np. aplety, skrypty) powinny mieć interfejs dostępny dla różnego rodzaju manipulatorów (mysz, klawiatura itd.),
- sama strona powinna być dostępna dla różnych urządzeń (komputery osobiste, urządzenia przenośne, syntezatory mowy),
- wprowadzając nowe technologie, należy zapewnić rozwiązania przejściowe, aby umożliwić dostęp użytkownikom nie mogącym z nich korzystać,

¹⁵ Patrz: <http://www.w3.org/TR/WCAG20/>

- należy używać elementów ułatwiających orientację w strukturze strony, np. etykiety, streszczenia,
- nawigacja powinna być spójna i przejrzysta; ułatwia to użytkownikom orientację w strukturze witryny,
- powinny być dostępne manipulatory do nawigacji dla osób niemogących korzystać z myszki i skróty klawiaturowe do najczęściej używanych funkcji strony,
- dokumenty powinny być czytelne, przejrzyste i napisane możliwie prostym językiem,
- w materiałach filmowych należy zapewnić obecność lektora języka migowego i napisów,
- zmniejszenie „wagi” strony (ułatwienie dostępu osobom posiadającym wolne łącza)¹⁶.

SPOTY REKLAMOWE

- promocyjne spoty telewizyjne zaopatruj w napisy, dzięki temu prezentowany materiał będzie zrozumiały także dla czytających po polsku osób nie(do)słyszających,
- zadbaj także o tłumacza języka migowego (z myślą o osobach z niepełnosprawnością słuchu),
- nadawaj materiały promocyjne także w kanałach branżowych, w tym dla określonych grup niepełnosprawnych.

DRUK

- w wydawnictwach promocyjnych stosuj techniki graficzne pozwalające odczytać tekst osobom słabowidzącym (powiększona czcionka, skonstrastowane kolory, np. żółta czcionka na czarnym tle),
- publikuj materiały także w alfabecie Braille’a lub zawierające tłumaczenie na ten język,
- unikaj odsyłania poprzez linki do najistotniejszych informacji w Internecie – nie wszystkie osoby mogą z niego korzystać,
- kolportuj ulotki, broszury do organizacji pracujących na rzecz wyrównywania szans.

III.3 Transport

W planowaniu systemu transportu, w pracy nad udrażnianiem ciągów komunikacyjnych, niezwykle istotne jest zapewnienie spójności wszystkich rozwiązań. Dopiero tak pomyślany, kompletny system spełni swoje zadania i funkcje – dostępności i bezpieczeństwa.

OBŚLUGA

- zapewnij szkolenia dla obsługi transportu w zakresie pomocy użytkownikom
- wpisz udzielanie pomocy klientom w zakres obowiązków kierowcy
- zadbaj o najwyższe standardy obsługi klienta

DROGA

- weź pod uwagę różnice w potrzebach bezpieczeństwa pomiędzy kobietami i mężczyznami – zapewnij na trasie np. ścieżki rowerowej odpowiednie oświetlenie, widoczność (np. brak krzewów ograniczających widoczność), czystość, stały monitoring itp.,

---

¹⁶ Za: <http://szafranek.net/works/articles/accessibilitylaw/>

- zadbaj o to, by telefony alarmowe przy drogach były dostępne także dla osób niesłyszących (inna poza mówieniem możliwość poinformowania o sytuacji),
- wyodrębnij i oznacz miejsca objęte stałym monitoringiem,
- odpowiednio oświetlaj i zabezpieczaj przejścia podziemne,
- do budowy nawierzchni używaj materiałów, które nie są śliskie,
- zapewniaj różnorodne systemy transportu – np. „od drzwi do drzwi”, asystent/ asystentka dla osób na wózku (szczególnie dla tych, których wózki uniemożliwiają poruszanie się autobusami),
- ujednolij system sygnałów dźwiękowych na przejściach dla pieszych,
- wydłuż limit czasu sygnalizowanego poprzez sygnalizatory dźwiękowe przy przejściach dla pieszych w miejscach często uczęszczanych przez użytkowników mających trudności w poruszaniu się (np. okolice szpitali, ośrodków zdrowia itp.),
- osłoń sygnalizatory świetlne przed bezpośrednim oddziaływaniem słońca dla uniknięcia refleksów,
- zadbaj o wypukłość przycisków otwierających drzwi w tramwajach/ autobusach tak, aby mogły z nich korzystać osoby niewidome i słabo widzące,
- montuj przyciski wypuszczające platformę do wjechania wózkiem do tramwaju/ autobusu,
- zapewnij miejsca wypoczynkowe (np. ławeczki, siedziska) w przypadku ciągów ruchu pieszego o dużym stopniu nachylenia,
- rozplanuj szerokie chodniki, o równej nawierzchni z dobrą przyczepnością, wyraźnie oddzielone od ścieżek rowerowych,
- przy bardzo ruchliwych ulicach zaplanuj strefy buforowe pomiędzy chodnikiem a jezdnią, np. pasy zieleni, umieszczaj infrastrukturę uliczną – ławki, kosze na śmieci itp. – w taki sposób, aby tworzyła ona ochronę przed niebezpieczeństwami drogowymi (np. nieumyślnym wejściem na drogę).¹⁷

PRZYSTANKI¹⁸

- buduj przystanki autobusowe typu przylądkowego – w związku z ograniczoną ilością miejsca w przypadku przystanku zatokowego przedni zderzak autobusu może najeżdżać na krawężnik, kierowcy autobusu radzą sobie w takiej sytuacji parkując w większej odległości od krawężnika, co w konsekwencji utrudnia lub uniemożliwia wsiadanie kobietom i mężczyznom na wózkach inwalidzkich i/lub kobietom i mężczyznom podróżującym z wózkiem dziecięcym,
- montuj przyciski i urządzenia na takiej wysokości, żeby mogły z nich korzystać także osoby niskie – w tym dzieci i osoby na wózkach inwalidzkich,
- stosuj przejrzyste wiaty przystanków w celu zapewnienia widoczności i bezpieczeństwa,
- oświetlaj przystanki (jednak nie nazbyt intensywnie, co mogłoby spowodować, że osoba oczekująca na przystanku jest doskonale widoczna dla obserwatora z zewnątrz, ale sama ma trudności w obserwowaniu otoczenia przystanku),
- dbaj o bezpieczeństwo, zapewniając takie rozwiązania techniczne, które będą trudno dostępne dla wandalii (odpowiednie materiały, osłony, żarówki LED-owe, unikanie elementów, które łatwo wykręcić),
- zadbaj o konsekwencję i ujednolicenie w oznakowaniu i wyglądzie poszczególnych elementów infrastruktury przystankowej, to ułatwi orientację osobom słabowidzącym,

---

¹⁷ Por. M. Błaszczak, Ł. Błaszczak *Rzeczy są dla ludzi. Niepełnosprawność i Idea uniwersalnego projektowania*, Warszawa 2010.

¹⁸ *Toolkit for the assessment of Bus Stop Accessibility and Safety*, Easter Seals Project ACTION, Washington 2005: www.proejctaction.easterseals.com

- usytuuj telefon alarmowy w pobliżu przystanku, z możliwością skorzystania z niego także przez osoby głuchonieme,
- rozszerz chodnik w pobliżu przystanku, aby zapewnić możliwość komfortowego poruszania się w obrębie przystanku pieszym i osobom oczekującym.

OZNAKOWANIE I INFORMACJA

- zapewniaj informację np. o planowanych i przeprowadzanych remontach, zmianach w rozkładzie jazdy, tak aby dotarła ona do wszystkich użytkowników (np. język migowy dla osób z niepełnosprawnością słuchu nieposługujących się językiem polskim; sygnały świetlne; wielokanałowe systemy alarmowe),
- dubluj sygnały informacyjne: wzrokowe (tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne – wypukłe i pisane czcionką prostą, bezszeryfową), dźwiękowe (systemy audio), dotykowe (oznaczenia w alfabecie Braille'a, różnice w strukturze nawierzchni), werbalne (punkty informacji i pomocy),
- zaopatruj punkty informacyjne w pętle indukcyjne ułatwiające osobom z niepełnosprawnością słuchu korzystanie z urządzeń wspomagających słyszenie ,
- umieszczaj automaty do biletów także z informacją głosową,
- na dworcach zamieszczaj pętle indukcyjne i tablice informacyjne; stwórz możliwość skorzystania z pomocy asystenta/ ki ,
- umieszczaj tablice informacyjne w miejscach umożliwiających jak najbliższe podejście do nich,
- zadbaj o łatwe do odczytu oznaczenia w postaci zmiany faktury nawierzchni w pieszych ciągach komunikacyjnych, na przystankach dla oznakowania np. skrajni peronu, okolicy przystanku, przeszkody w postaci elementu małej architektury itd.,
- oznakuj wyraźnie zmiany w poziomach ulic (uskoki, schody),
- zamieszczaj czytelne drogowskazy,
- zapewnij zarówno dotykowe, jak i wzrokowe oznaczenia punktów orientacyjnych w ciągu pieszym np. chodnik z trawiastym poboczem, ławki, kosze na śmieci przystające do chodnika, ale nie na chodniku, wyraźnie kontrastowe z otoczeniem oznakowanie wejść do wiat/osłon itp.

III.4 Turystyka

Dla rozwoju turystyki podstawowe znaczenie z perspektywy zasady równości szans, mają kryteria obecności i dostępności. Obecność możemy zapewnić właściwie sprofilowaną promocją. Dostępność atrakcji turystycznych zaś przekłada się przede wszystkim na tworzenie takich warunków, aby mogły korzystać z nich wszystkie osoby – niezależnie od płci, wieku, stopnia nie(pełno)sprawności. Znaczącą kwestią pozostają tutaj środki przekazu informacji dot. obiektów i obszarów turystycznych:

- **Zamieszczaj tabliczki z audioskrypcją** przy telewizorkach w muzeach i innych obiektach do zwiedzania.
- **Upraszczaj komunikaty**, szczególnie te najistotniejsze, mają być jednoznaczne i łatwe do zrozumienia.
- **Stosuj informację symboliczną** – piktogramy, także dotykowe – pisane czcionką prostą, bezszeryfową, co ułatwia odczytanie dotykowe. Symbole pozwalają na zwiększenie liczby

odbiorców komunikatów (osoby nieznające języka polskiego, dzieci). W odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami należy stosować zróżnicowane piktogramy – nie tylko wizerunki osób poruszających się na wózkach.

- W publikowanych wydawnictwach, np. przewodnikach po danym obiekcie, podręcznych mapkach po regionie, **wykorzystuj różne formy graficzne** (np. powiększony druk, alfabet Braille'a).

III.5 Trasy rowerowe

- **Wytyczaj trasy odpowiadające różnym potrzebom** – m.in. o różnym stopniu trudności.
- **Projektuj i rozmieszczaj tablice informacyjne z uwzględnieniem specyficznych potrzeb komunikacyjnych pasażerów.** Zadbaj o to, żeby: komunikaty były podawane w różnej formie (wizualnie – piktogramy, w formie audio, alfabet Braille'a) oraz w sposób logiczny, czytelny i jednoznaczny. Tablice powinny znajdować się w miejscu łatwo dostępnym – tak aby osoby, które mają taką potrzebę (np. słabowidzące lub poruszające się na wózkach inwalidzkich) mogły maksymalnie się do nich zbliżyć. Tablice informacyjne zawieszane na wysokości przeciętnego mężczyzny, są niedostępne dla osób poruszających się na wózku, dzieci, osób niższych. Dla osób z niepełnosprawnością wzroku szczególnie zalecane jest przygotowanie wypukłych map, które pozwolą zapoznać się z przebiegiem i rozmieszczeniem nowej infrastruktury.
- **Niweluj przeszkody** ograniczające widoczność w obrębie postojów, parkingów, miejsc odpoczynku – np. usuń krzaki ograniczających widoczność.
- **Zapewnij miejsca wypoczynkowe**, np. ławeczki, siedziska, szczególnie w przypadku ciągów ruchu o dużym stopniu nachylenia.
- **Dubluj sygnały informacyjne:** wzrokowe – tablice informacyjne, piktogramy, oznaczenia graficzne; dźwiękowe – systemy audio; dotykowe – oznaczenia w alfabecie Braille'a, wypukłe mapy; werbalne – punkty informacji i pomocy.
- **Wyodrębnij i oznacz miejsca objęte stałym monitoringiem**, np. miejsca parkingowe dla rowerów, postoje.
- **Zapewnij przejazd dla rowerów**, np. w obrębie skrzyżowań.
- **Zapewnij toalety w obrębie ścieżki rowerowej, przystosowane do potrzeb osób poruszających się na wózku inwalidzkim oraz osób podróżujących z dziećmi.**

III.6 Organizacja spotkań i szkoleń

- **Prowadzenie spotkań i panele eksperckie** – zadbaj o zróżnicowany skład wśród osób prowadzących spotkanie i występujących w roli eksperckiej, tak aby odzwierciedlić różnorodność danej grupy docelowej. Unikaj sytuacji, w których podczas spotkań kobiety występują jedynie w roli pomocniczo-asystenckiej (hostessy, obsługa konferencji), a nie merytorycznej (ekspertki, przedsiębiorczynie).
- **Informacja o szkoleniu i rekrutacja** – informacja o spotkaniu/seminarium/konferencji może w różnym stopniu uwzględniać różnorodność potencjalnych osób uczestniczących. Nie wystarczy napisać „nasze spotkanie jest dla wszystkich”. Jeśli w sposób szczególny zależy nam na jakiejś

grupie musimy to wyraźnie podkreślić. W większości przypadków „dla wszystkich” oznacza tych wszystkich, którzy: mają czas, możliwości transportowe, samodzielnie się poruszają, widzą i słyszą, są dyspozycyjni oraz biegle władają językiem polskim. Dlatego warto napisać – np.: *Zapewniamy pełną możliwość skorzystania z naszej oferty także osobom słabowidzącym – wszystkie materiały będą dostosowane do potrzeb (duża czcionka i kontrast np. czarno-żółty w materiałach multimedialnych)*. Najprostsze rozwiązania to:

- stosowanie języka, który wyraźnie wskazuje na to, że zwracamy się do kobiet i mężczyzn,
- wykorzystywanie elementów graficznych, które nie powielają stereotypów na temat poszczególnych grup, są włączające, czyli uwzględniają perspektywę różnorodnych grup,
- umieszczanie ogłoszeń w Internecie na tzw. mówiących stronach, przygotowanych do odczytania przez syntezatory mowy (ogłoszenia i formularze zgłoszeniowe muszą być umieszczane bezpośrednio na stronie, a nie w załącznikach, których syntezatory nie odczytują),
- umożliwienie zgłaszania uczestnictwa nie tylko w oparciu o formularze ale także np. przez telefon (dla osób z niepełnosprawnością wzroku).
- **Termin** – przy wyborze terminu zwróć uwagę na to, czy nie koliduje on ze świętami różnych wyznań. Jest oczywiste, że nie organizujemy szkolenia w czasie świąt katolickich, rzadko jednak uwzględniamy przy wyborze terminu ważne święta innych wyznań (np. święta prawosławne, żydowskie, muzułmańskie i inne). Z kolei rozkład godzinowy zajęć może uniemożliwić udział osobom, które opiekują się osobą zależną. Najczęściej żłobki, przedszkola, szkoły, dzienne ośrodki opieki działają między godzinami 8 – 16 w dni powszednie. Jeśli decydujemy się na wydarzenie w późnych godzinach popołudniowych, wieczornych lub w weekend wykluczamy dużą grupę potencjalnych uczestniczek/ów (w większości, w związku z podziałem ról płciowych, będą to kobiety). Wykluczeniu możemy zapobiec np. zapewniając w miejscu i/lub w czasie szkolenia opiekę nad dziećmi i innymi osobami zależnymi.
- **Transport na miejsce wydarzenia** – dla wielu osób przeszkodą w uczestnictwie mogą być kwestie transportu. Osoby niepełnosprawne poruszające się na wózkach spotykają się czasem z odmową np. zabrania ich do autobusu PKS. Warto pamiętać, że do ośrodków szkoleniowych w okolicach dużych miast, zwykle trudno dojechać, jeśli nie ma się samochodu, bądź często trzeba przejść część trasy pieszo. Rozwiązanie takie może być niedostępne dla osób z niepełnosprawnością ruchu. Zdarza się, że podmiejskie ośrodki szkoleniowe położone są w lesie, w miejscach bez dobrego oświetlenia. Taka sytuacja ogranicza bezpieczeństwo osób, które stanowi szczególnie ważną potrzebę zgłaszaną przez kobiety.
- **Miejsce szkolenia:**
  - **Parking** – najlepiej, aby był usytuowany blisko wejścia do budynku i – w miarę możliwości – dobrze oświetlony. Ułatwi to dostęp dla osób z ograniczonymi możliwościami poruszania się i zwiększy bezpieczeństwo, szczególnie jeśli wydarzenie kończy się już po zapadnięciu zmroku. Parking powinien również uwzględniać podjazdy dla wózków osób niepełnosprawnych i dziecięcych.
  - **Wejście** – podjazd, szerokie wejście i szeroko otwierające się drzwi, winda (jeśli wydarzenie odbywa się w sali do której prowadzą schody) zdecydowanie ułatwią możliwość przemieszczania się osobom na wózkach i z wózkami oraz poruszających się o kulach.

- **Sala** – ustawienie sali powinno zapewniać swobodę poruszania się wszystkim osobom uczestniczącym. Warto zadbać o to, żeby w budynku oraz sali nie było symboli religijnych, a jeśli są to żeby reprezentowały różne systemy religijne (może to zostać oczywiście wykorzystane do pogłębienia zrozumienia idei różnorodności i równości).
- **Toalety** muszą mieć szerokie wejścia, muszą być dostosowane do potrzeb osób poruszających się na wózkach, powinny mieć wyznaczone i przystosowane miejsce do przewijania dzieci (jeśli przewidujemy opiekę nad dziećmi).
- **Nocleg** – jeśli szkolenie trwa dłużej niż jeden dzień wymogi związane z dostępnością muszą spełniać także miejsca noclegowe i miejsca, w których spożywane są posiłki. Jeśli nocleg odbywa się w innym miejscu niż zajęcia, konieczne będzie zapewnienie swobodnego, a także nie wymagającego bycia zdany/zdaną na pomoc innych, sposobu przemieszczania się. Być może konieczne będzie wydłużenie przerw na posiłki.
- **Wyżywienie** – coraz częściej standardem jest zapewnienie osobom uczestniczącym wyżywienia wegetariańskiego. Warto zwrócić uwagę na potrzeby czy też wymagania diety związane z czymś wyznaniem (np. zakaz spożywania wieprzowiny pod jakąkolwiek postacią, czyli także jogurtów, śmietan zawierających żelatynę, zakaz spożywania mięsa w piątek).
- **Oznaczenie** – ważne, żeby osoby z niepełnosprawnością wzroku mogły uzyskać wszelkie informacje, gdzie odbywa się szkolenie, gdzie są toalety, gdzie jest miejsce spożywania posiłków.
- **Osoby asystujące** – dobrym rozwiązaniem może być zatrudnienie osoby, której zadaniem jest asystowanie wszystkim osobom, które potrzebują pomocy w przemieszczaniu się, docieraniu do informacji itd. Ważne, żeby ta osoba miała odpowiednie przeszkolenie i doświadczenie (znajomość języka migowego), a na pewno, by w stosunku do osób, dla których pracuje, nie zachowywała się w sposób protekcyjny.

Informacje na temat tego, które z powyższych rozwiązań będą potrzebne w trakcie organizowanego wydarzenia można zdobyć odpowiednio planując kwestionariusz zgłoszeniowy, wówczas będzie można się odpowiednio przygotować do organizowanego wydarzenia, bez ponoszenia dodatkowych kosztów.

III. Dodatkowe informacje

IV.1 Lista organizacji zajmujących się równością szans

Nr	Organizacja	Dane kontaktowe
1	Polski Związek Głuchych	e-mail: biuro@zgpzg.org.pl WWW: www.pzg.org.pl Tel.: 22 831 40 71 do 73
2	Fundacja Polskich Niewidomych i Słabowidzących „Trakt”	e-mail: fundacja@trakt.org.pl WWW: www.trakt.org.pl tel.: 22 576 18 79
3	Towarzystwo Pomocy Głuchoniewidomym	WWW: www.tpg.org.pl tel.: 22 635 69 70
4	Fundacja TUS – działająca na rzecz aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych	e-mail: tus@tus.org.pl WWW: www.tus.org.pl tel.: 22 852 01 82
5	Fundacja Rozwoju Dzieci im. A. Komeńskiego	e-mail: frd@frd.org.pl WWW: www.frd.org.pl tel.: 22 881 15 80
6	Tato.net	e-mail: info@tato.net WWW: www.tato.net tel.: 81 527 99 13
7	Fundacja MaMa	WWW: www.fundacjamama.pl
8	Fundacja Feminoteka	e-mail: info@feminoteka.pl WWW: www.feminoteka.org tel.: 22 826 83 05
9	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych – PFRON	WWW: www.pfron.org.pl tel.: 22 50 55 500
10	Fundacja Integracja	e-mail: integracja@integracja.org WWW: www.integracja.org tel.: 22 530 65 70
11	Polski Związek Niewidomych	e-mail: pzn@pzn.org.pl WWW: www.pzn.org.pl tel.: 22 831 33 83
12	Idea Zmiany	e-mail: biuro@ideazmiany.pl WWW: www.ideazmiany.pl tel.: 0 605 07 47 17

IV.2 Spis publikacji

- *Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2008, www.firr.org.pl
- Jolanta Budny, *Dostosowanie budynków użyteczności publicznej. Teoria i narzędzia*, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2009, www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/17917
- *Dostępna przestrzeń publiczna. Samorząd równych szans*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, www.firr.org.pl
- *Dostępna komunikacja miejska. Samorząd równych szans*, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2009, www.firr.org.pl
- Maja Branka, Marta Rawłuszko, Agnieszka Siekiera, *Zasada równości szans kobiet i mężczyzn w projektach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Poradnik - aktualizacja*, Warszawa 2010, www.efs.gov.pl/dzialaniapromocyjne/Documents/Poradnikaktualizacja2010.pdf
- *Krajowy monitoring równego statusu kobiet i mężczyzn. Raporty eksperckie*, Warszawa 2006, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0092:FIN:PL:PDF>
- *Polityka równości płci. Polska 2007. Raport*, UNDP, Warszawa 2007, www.bezuprzedzen.org/doc/polityka_rownosci_plci_raport.pdf
- *Why Gender Matters in Infrastructure*, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Development Assistance Committee's Network on Gender Equality, 2004, www.oecd.org/dataoecd/62/34/37033280.pdf
- Mika Kunieda, Aimée Gauthier, *Gender and Urban Transport: Smart and Affordable*, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, Germany 2007, www.itdp.org/index.php?/information_center/documents
- *2010: Europe accessible for all*. Report from the Group of Experts set up by the European Commission, 2003, www.accessibletourism.org/?i=enat.en.reports.442
- *The built for all. Reference manual. Good intentions are not enough*, Luxembourg 2006, [www.build-for-all.net/userimage/File/Part1_Preamble\(1\).pdf](http://www.build-for-all.net/userimage/File/Part1_Preamble(1).pdf)

IV.3 Przydatne strony internetowe

www.firr.org.pl

Strona Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego, organizacji działającej na rzecz promowania, wspomaganie oraz propagowania rozwoju regionalnego. Na stronie znajdziemy ciekawe artykuły, opisy programów i szereg przydatnych publikacji.

www.integracja.org

Integracja to ogólnokrajowa organizacja pozarządowa, aktywnie działająca na rzecz osób z niepełnosprawnością, ich rodzin i opiekunów. Na stronie znajdują się informacje o kampaniach społecznych, publikacje a także odnośniki do innych mediów Integracji w tym strony www.niepelnosprawni.pl.

www.rtpi.org.uk

Strona The Royal Town Planning Institute – brytyjskiej organizacji specjalizującej się w planowaniu przestrzeni uwzględniającej zrównoważoną, integracyjną oraz włączającą perspektywę. Strona zawiera specjalny dział *Równość i różnorodność*, w którym można znaleźć między innymi opis dobrych praktyk oraz podręczniki do

planowania przestrzeni uwzględniające potrzeby kobiet i mężczyzn w różnym wieku, z różnymi niepełnosprawnościami. Na stronie znajduje się, dostępny w postaci PDF, podręcznik do uwzględniania równości płci w planowaniu lokalnym: *Gender Equality and Plan Making Mainstreaming Toolkit*.

www.gendersite.org

Strona – efekt wspólnego projektu Women’s Design Service i Wydziału Geografii Queen Mary University of London, stanowi bogatą bazę źródeł z zakresu włączania perspektywy *gender* w budownictwo. Są tutaj zamieszczone transmisje, książki, bibliografie, materiały konferencyjne, raporty, a także studia przypadków, dotyczące transportu, bezpieczeństwa, mieszkalnictwa z uwzględnieniem perspektywy różnych grup kobiet.

www.inclusivedesigntoolkit.com

Strona powstała na zlecenie firmy BT, w ramach polityki społecznej odpowiedzialności firmy, a stworzona została przez Cambridge Engineering Design Centre, firmę Sagentia i Helen Hamlyn Centre. Zawiera opis tego, czym jest inkluzyjne (włączające) projektowanie, charakterystykę kolejnych etapów procesu takiego projektowania, a także dostarcza praktycznych narzędzi (m.in. kalkulator wykluczenia) do jego implementacji.

www.uel.ac.uk/womenandtransport/gender.html

Strona „Women and Transport. The Gender Audit” jest rezultatem programu badawczego, przeprowadzonego na zlecenie brytyjskiego Ministerstwa Środowiska, Transportu i Regionów, w celu rozpoznania komunikacyjnych potrzeb kobiet i sposobów sprostania im. Na stronie znajdziemy obszerny raport adresowany m.in. do decydentów, urbanistów i organizacji transportowych.